

Hendrik van Schoten en Breda als Graaf (Burggraaf) van Mecklenburg 1160-1164

door

Dr. P. C. BOEREN

In de loop der 12e eeuw heeft tussen Elbe en Oder de strijd van de inheemse Slaven met de steeds verder binnendringende Germaanse kolonisten zijn hoogtepunt bereikt. Een dramatisch hoogtepunt, want aan het einde van de eeuw waren in dat gebied de Slaven militair en politiek voorgoed bedwongen. Nu dit gebied grotendeels de D.D.R. vormt en tot de invloedssfeer der Sowjet-Unie behoort, is het begrijpelijk, dat het Slaven-drama der 12e eeuw een geliefkoosd onderwerp van historisch onderzoek aan het worden is bij de Duitse historici, aan beide zijden van het IJzeren Gordijn, waarbij — zoals eveneens begrijpelijk is — de gezichtspunten soms ver uiteenlopen en oscilleren tussen Slavomanie en Germaanse Bloed- en Bodemmystiek. Van terzijde en heel toevallig heb ik de laatste tijd een kijkje op dat niet altijd van polemieke vrije onderzoek kunnen nemen. Daarbij is mij gebleken, dat ook een der latere heren van Breda in het Slaven-drama van de 12e eeuw is betrokken geweest en dat hij daarin met zijn Vlaamse volgelingen een naar onze opvattingen niet bepaald sympathieke rol heeft gespeeld.

Een der hardnekkigste Slavische stammen was die der Obotrieten, de oorspronkelijke bewoners van het latere land Mecklenburg. In 1018 waren zij voor de eerste maal officieel naar het heidendom teruggekeerd, in 1066 voor de tweede maal en ditmaal naar het scheen voorgoed. Een tegen hen in 1147 — mede op aansporing van Sint Bernard — ondernomen kruistocht werd een met moeite gecamoufleerd fiasco. De bij de vrede bedongen wederoprichting van de bisschopszetel in Dorf Mecklenburg (het dorp was tevens de voornaamste residentie van de Obotrietenkoning; de oude Burgwall bestaat nog steeds) werd niet uitgevoerd.

Wat kruisvaarders in 1147 niet hadden kunnen bereiken, werd niet

veel later in korte tijd tot stand gebracht door Hendrik de Leeuw. Deze Hendrik de Leeuw, door erfenis hertog van Saksen en sedert 1156 ook hertog van Beieren, wist op fabelachtige wijze zijn macht uit te breiden over de Noordelijke Slaven aan de Oostzee, van Lübeck tot Danzig. Hij onderwierp de Obotrieten (in het latere land Mecklenburg, waarop de naam van de residentie Mecklenburg overging) en de ten Oosten daarvan wonende Wagriërs, en wist zelfs de hertog van Pommeren tot zijn vasal te maken.

In de zomer van 1160 ondernam Hendrik de Leeuw een expeditie tegen de Obotrieten, omdat zij zich tegen hun belofte niet hadden onthouden van zeeroof, terwijl de keizer in Italië verbleef. Koning Niklot sneuvelde (augustus 1160), zijn zoons Pribislaw en Wartislaw vluchtten en smeekten vergeefs om genade. Hertog Hendrik de Leeuw liet hun alleen de oostelijke gebieden (Kyssin en Werle), maar ontnam hun het eigenlijke land der Obotrieten, dat hij verdeelde in vier graafschappen of burgdistricten, gegroepeerd om de koninklijke residenties. Het land werd bovendien in parochies verdeeld. Eigenmachtig ook stichtte of reorganiseerde Hendrik nieuwe bisdommen; o.a. werd het bisdom Ratzeburg hersteld en de bisschopszetel Mecklenburg, die slechts in naam had bestaan, werd verplaatst naar Schwerin.¹

De titel *comes*, aan de nieuwe burg- en districtsgraven gegeven, moet worden verstaan in de zin, die deze sedert de 11e eeuw in de Saksisch-Slavische grensgebieden had. Enerzijds was de drager burggraaf of commandant van een burg (in casu een der koninklijke residentieburgen), anderzijds en tevens was hij graaf van het van de burg afhange district, waarover hij de hoogste militaire, bestuurlijke en justiciële bevoegdheden gelijkelijk uitoefende. Door enige historici is het vermoeden uitgesproken, dat dit type van burggrafelijke districten een navolging zou zijn van de Vlaamse kastellenie of kasselrij, die in ieder geval een frappante gelijkenis vertoont.

Als graven der vier districten stelde Hendrik de Leeuw zijn voornaamste legercommandanten aan. Het burgdistrict Mecklenburg gaf hij aan de edelman *Henricus de Scaten* of *Henricus de Schaten* (de handschriften geven nu eens deze, dan die vorm, maar Helmold, de auteur van de voornaamste bron, geeft *Schaten*) en zijn mannen, die Vlamin-

gen (*Flamingi*) genoemd werden en dus uit Vlaanderen afkomstig waren. Deze *Henricus de Schaten* ontnam aan de Slavische bewoners hun gronden en gaf die in bezit aan zijn Vlaamse mannen en aan andere Vlaamse kolonisten met hun gezinnen. De andere graven hebben vermoedelijk niet veel beter gehandeld. Dit zou hun weldra duur te staan komen.

In het begin van 1163 begonnen de zoons van de gesneuvelde koning Niklot zich weer te roeren. Pribislaw, de oudste hunner, verscheen met zijn scharen 16 februari 1164 vóór de burg Mecklenburg, waarvan de commandant *Henricus de Schaten* die dag toevallig afwezig was. De bezetting sprak hij toe in een rede, waarvan Helmold de inhoud heeft bewaard: „Vlamingen, geeft ons het land terug, dat gij ons ontroofd hebt, en wij zullen u, uw vrouwen en kinderen in vrede laten aftrekken. Weigert gij, dan zullen wij u vernietigen”. In plaats van te antwoorden begonnen de Vlamingen te schieten. De nu onvermijdelijke strijd was gauw beslist. De gehele bemanning van de burg, 70 Vlaamse koppen sterk, werd over de kling gejaagd; de vrouwen en kinderen werden gevankelijk weggevoerd. Dit is de gruwelijkste episode uit de weer opgelaaide krijg en er moet een reden geweest zijn, waarom de Vlamingen tot mikpunt werden gekozen. Het afschrikwekkende voorbeeld, door de Slaven hiermede gesteld, miste zijn uitwerking niet en had op de duur bij de Duitse vorsten een verandering van tactiek tot gevolg. In de lente van 1167 sloot Hendrik de Leeuw vrede met kroonprins Pribislaw, die het christendom aannam en (met uitzondering van Schwerin) alle landen van zijn vader terugkreeg. Pribislaw's geslacht bloeit nog heden ten dage met de groothertogelijke titel van Mecklenburg; een van zijn telgen (prins Hendrik) prijkt in de kwartierstaten van onze koningin.

Het gebeurde met *Henricus de Schaten* en zijn Vlamingen, wordt in verschillende verhalende bronnen verhaald, het eerst en het uitvoerigst door de reeds genoemde Helmold, die omstreeks 1172 een kroniek der Slaven schreef.² Dezelfde graaf verschijnt bovendien in twee oorkonden van juli 1163 betreffende schenkingen, door Hendrik de Leeuw gedaan aan het domkapittel van Lübeck. De schenkingsoorkonde zelf, gedateerd 12 juli 1163 en uitgevaardigd in Verden, is in originali be-

waard gebleven.³ In de andere oorkonde, daterend van een niet nader aangeduide dag van juli 1163 en gegeven te Lübeck, wordt Hendrik's schenking bevestigd door Hartwig, aartsbisschop van Hamburg.⁴ In beide oorkonden wordt de naam van de *Henricus de Schaten*, die ons hier bezig houdt, gespeld als: *comes Henricus de Schota*, een vorm die ons meteen vertrouwd in de oren klinkt.

Oudere Duitse schrijvers brachten *Henricus de Schaten* in verband met de graven van Schladen bij Hildesheim. J. M. Lappenberg, de uitgever van Helmold's kroniek, is in 1868 de eerste geweest, die de identiteit zag met de *comes Henricus de Schota* der twee oorkonden van 1163, pas bekend geworden door de uitgave van het Mecklenburgse Oorkondenboek,⁵ en die daarom ieder verband met Schladen afwees, maar voor wat betreft de werkelijke herkomst beperkte hij zich tot de mededeling, dat *comes Henricus de Schota* evident een Vlaming was. Als Vlaming is Henricus nog in datzelfde jaar 1868 vermeld door de Belg Adolphe Wauters in deel II van zijn bekende *Table*, maar zonder suggestie van enig verband met Schoten. De gedachte om dit *Schaten/Schota* thuis te brengen in Schoten bij Antwerpen, is pas opgekomen bij Hermann Oncken (1869—1945): een Oldenburgs historicus, die in 1935 door Hitler om politieke redenen als hoogleraar in de geschiedenis zou worden afgezet.

Reeds in 1896 schreef Hermann Oncken, dat *comes Henricus de Schota* zonder twijfel identiek is met Hendrik II van Schoten en Breda.⁶ Karl Jordan, de tegenwoordige hoogleraar in middeleeuwse geschiedenis aan de universiteit van Kiel, heeft zich in 1949 zonder voorbehoud in dit punt bij Hermann Oncken aangesloten.⁷ Vooral het oordeel van Karl Jordan maakt indruk op mij, want deze man heeft van de studie van Hendrik de Leeuw zijn levenswerk gemaakt. Het is jammer, dat ik hiervan niet eerder heb kennis gekregen. Nu moet ik achteraf deze Mecklenburgse episode zien in te passen in de geschiedenis der heren van Schoten en Breda. Gelukkig is dat niet moeilijk.

Immers, juist van 1160 tot 1167⁸ is in de Zuidnederlandse bronnen geen sprake meer van Hendrik van Schoten, die tot dan daarin alleen verscheen onder deze naam, maar van 1167—1187 zal terugkeren onder de wisselende toenames Van Schoten en Van Breda, en die ik in de rij

der heren van Schoten en Breda tel als Hendrik II.⁹ Deze jongere zoon en latere opvolger van Godfried I was een zoon van een heer (Gerard?) van Breda en van Beatrijs van Laroche. Als jongere zoon had hij alleen Schoten geërfd (voor zover dit tenminste niet door zijn oom Engelbert aan de abdij van Villers was geschonken) en noemde hij zich aanvankelijk Hendrik van Schoten.

De gesignaleerde lacune 1160—1166 komt goed overeen met de Mecklenburgse episode. Vóór augustus 1160 vertrok Hendrik van Schoten in het gevolg van Hendrik de Leeuw naar Obotrietenland. Zijn burg en district Mecklenburg verloor hij aan Pribislaw door het bloedbad van 16 februari 1164. Eberhard Winkhaus (1953) geeft dan ook de jaren 1160—1164 als de tijd van Hendrik van Schoten's verblijf in Mecklenburg.¹⁰ Langer kan Hendrik niet in Mecklenburg zijn gebleven, maar hij zal, dunkt mij, nog wel enige tijd in de omgeving zijn gebleven om zich te wreken en vooral om zijn vrouw en kinderen te bevrijden, die vermoedelijk bij het bloedbad van 16 februari 1164 waren gevangen genomen. Theoretisch kan hij zo in de dienst van Hendrik de Leeuw zijn gebleven tot aan de vrede van maart 1167, waarbij zijn aanspraken op Mecklenburg werden opgeofferd. Van de andere kant is zeker, dat Godfried I van Breda intussen kinderloos was overleden, zodat de opvolging toekwam aan zijn jongere broer Hendrik van Schoten. En inderdaad zien we, dat Hendrik van Schoten in 1167 weer in Schoten-Breda terug is en daar dan in een oorkonde verschijnt als Hendrik van Breda (niet als Hendrik van Schoten), waaruit duidelijk blijkt dat hij intussen de opvolging te Breda had aanvaard.

Omstreeks 1165—1166 dus heeft Hendrik van Schoten het land der Obotrieten verlaten en is hij naar Breda teruggekeerd om zijn broer Godfried I op te volgen. Aan zijn terugkeer heeft kennelijk een veelheid van motieven ten grondslag gelegen: het fiasco van Mecklenburg, na enige tijd gevolgd door het vooruitzicht dat Hendrik de Leeuw Mecklenburg definitief aan Pribislaw ging overlaten, waarbij zich het vooruitzicht kwam voegen op het openvallen van de Bredase erfenis.

Veel moeilijker is het te oordelen over de beweegredenen, die Hendrik van Schoten in 1160 tot zijn Mecklenburgs avontuur hadden bewogen. Eenvoudiger lag dat bij de aanverwante heer Otto van Rijsbergen,

die in diezelfde jaren aan het hof van de koning van Jerusalem verbonden was en bij gelegenheid een gezantschap naar Constantinopel had vervuld, zoals men elders in dit Jaarboek (zie blz. 52) kan lezen. Deze Otto was blijkbaar ongehuwd en had zijn bezit overgegeven om vermoedelijk nooit meer terug te keren. Hij leefde in de pelgrimsstaat, die een geestelijke staat was. Het godsdienstige motief stond bij Otto evident op de voorgrond. Met Hendrik van Schoten was het beslist fundamenteel anders gesteld, en zie hier waarom.

Hendrik van Schoten was misschien allesbehalve tevreden met het gehalveerde Schotense bezit en kan zich een misdeelde jongere zoon hebben gevoeld. De expeditie van Hendrik de Leeuw naar Obotrietenland was geen kruistocht, maar stond buiten iedere bemoeiing van paus zowel als keizer, die het beiden in Italië met elkaar te druk hadden. De begiftiging met het graafschap Mecklenburg was vanwege Hendrik de Leeuw een erkenning van de militaire prestaties van Hendrik van Schoten, maar Hendrik van Schoten heeft er duidelijk heel wat anders dan eer en roem mee beoogd. De manier, waarop hij zijn onderneming was begonnen en zijn nieuwe land bestuurde, bewijst dat materiële motieven bij hem een grote rol hebben gespeeld.

Hendrik van Schoten was al gehuwd en had zelfs al kinderen, toen hij zomer 1160 naar Noord-Duitsland vertrok. Zijn vrouw heette Christina en behoorde (zoals ik vroeger heb uiteengezet) tot de familiegroep der heren van Beveren. Hendrik was dus ingetrouwd in een der machtigste Vlaamse geslachten. De Vlaamse impuls van zijn expeditie is duidelijk zichtbaar. Wij kunnen gemakkelijk raden, waar Hendrik de 70 „Vlamingen” had geworven, die als burghmannen de bezetting van zijn Mecklenburg vormden, en de honderden Vlaamse kolonisten, aan wie hij de op de Slaven geconfiskeerde hoeven uitgaf. Helmold bericht letterlijk, dat Hendrik een grote menigte volks uit Vlaanderen meebracht en daaraan woonsteden gaf in Mecklenburg en in alle gemeenten van zijn district (*qui etiam de Flandria adduxit multitudinem populorum et collocavit eos Mikilinburg et in omnibus terminis suis*). Hendrik trad tegenover de Slaven duidelijk harder op dan zijn Duitse collega's deden. De Slavische reactie van 1163/64 richtte zich dan ook allereerst tegen de burg Mecklenburg.

Hij, die in het Mecklenburgse avontuur van Hendrik van Schoten ook maar een sprank van godsdienstige of menselijke bewogenheid wil ontdekken, moet wel zeer naïef zijn. Een ontevreden edelman, die andere ontevreden landgenoten wist bijeen te trommelen voor een militaire strafexpeditie tegen de Slaven om de veroverde gronden onder elkaar te verdelen: dat lijken Hendrik van Schoten en zijn volgelingen in feite te zijn geweest. Economisch-historisch zouden hij en zijn bedrijf zijn te rangschikken onder de rubrieken grondspeculatie en grootondernemerschap. Landen, die het slachtoffer worden van kolonisatie, moeten wel achterblijven. Wie nader kennis neemt van de germanisering van Slavische gebieden door kolonisatie, is niet meer verbaasd te vernemen, dat de laatste sporen van grootgrondbezittersrechtspraak en dergelijke achterlijkheden in Mecklenburg pas verdwenen zijn door de grondwet van 1952.

Toch wens ik Hendrik van Schoten toe, dat hij vrouw en kinderen heeft kunnen bevrijden uit de gevangenschap. Bij zijn terugkeer was zijn gezin allicht groter dan ten tijde van zijn vertrek in 1160. Het is vreemd te bedenken, dat de kinderen van deze Bredase dynast een tijd in Mecklenburg hebben gewoond en dat enkele hunner daar zelfs het eerste levenslicht kunnen hebben aanschouwd. De kans, dat een of ander van zijn kinderen daar achterbleef of dat een of meer van zijn dochters introuwden in de Noord-Duitse adel, acht ik uiterst gering.

Toch heeft de reeds aangehaalde Hermann Oncken tot mijn grote verbazing in zijn artikel van 1896 de stelling geponeerd, dat na Hendrik van Schoten nog andere leden van het Huis Breda in Noord-Duitsland een rol zouden hebben gespeeld. In gevechten tegen de Stedingers (een koppig vissers- en boerenfolkje aan de Beneden-Elbe, dat o.a. de betaling van tienden weigerde), in 1233, sneuvelden de gebroeders Henricus en Borchardus, graven van Oldenburg-Wildeshausen. *Ermendrudis*, de vrouw van Henricus, en *Cunegundis*, de vrouw van Borchardus, waren gezusters: *duae sorores de Schodis*. Zo bericht de oudste kroniek van het klooster Rastede in Oldenburg, die kort na 1299 werd geschreven.¹¹ In de 17e eeuw zag men die gezusters aan voor leden van het grafelijke huis van Staden. In de 19e eeuw was de meest aangehangen mening (o.a. te vinden bij Lappenberg en bij H. A. Schumacher), dat

men hier te maken had met telgen van het gravenhuis van Stotle. Hiertegenin gaande poneerde Oncken met grote nadruk, dat de gezusters *de Schodis* van 1233 tot het Huis Breda-Schoten moeten hebben behoord, even zeker als de Vlaming *Henricus de Schota* van 1163. Hij voerde twee argumenten aan: ten eerste de veronderstelde naamsgelijkheid *Schodis*=*Schotis*, en ten tweede de bloedverwantschap van de Heer Arnoud van Diest, die in de kruistocht van 1234 tegen de Stedingers sneuvelde, met de heer van Breda.

De aangehaalde kloosterkroniek van Rastede is nogal laat opgesteld (na 1299) en slechts in een enkel afschrift bewaard. Wat zij vertelt over de *sorores de Schodis*, wordt door geen enkele andere bron bevestigd. Op dit late en alleenstaande getuigenis kan men niet met zekerheid bouwen. Dat de heren van Diest verwant waren aan de heren van Breda, is ook aan Vlaamse zijde wel beweerd, maar ik heb nooit bewijzen daarvoor gevonden. Ook gaat het niet aan om, zoals Oncken deed, de grote deelname van de Nederlandse adel aan de kruistocht van 1234 tegen de Stedingers te verklaren uit een behoefte aan wraak op de vermoordding der echtgenoten van twee Nederlandse (Bredase?) edelvrouwen. Ook geen gering bezwaar zijn tenslotte nog de doopnamen Ermen-drudis en Cunegundis, die in zuidnederlandse geslachten van die tijd niet gangbaar waren.

Ik zou trouwens niet weten, waar en hoe die twee gezusters *de Schodis* in de genealogie der heren van Breda zouden kunnen worden ingelast. Als enige mogelijkheid zie ik, dat zij voorkinderen zouden zijn uit een door mij verondersteld eerste huwelijk van de Godfried III van Breda, die in 1218 trouwde (volgens mij hertrouwde) met Mathilde van Béthune. Oncken's stelling is de aandacht waard, maar ik kan er niet in geloven. Misschien zal ik in een later artikel deze zaak nader behandelen. Voorlopig onthoud ik alleen het feit, dat een Arnoud heer van Diest in de strijd van 1233/34 tegen de Stedingers sneuvelde: een feit, dat hier tot nu onbekend was, althans in geen der bestaande genealogieën van de heren van Diest verwerkt is. De bedoelde Arnoud moet wel zijn Arnoud III, bekend uit oorkonden van ca. 1202—ca. 1230.

Tot slot wil ik graag nog een heraldische conseqwentie aanstippen van de evidente identiteit van de *Henricus de Schota*, burggraaf van

Mecklenburg in 1163, met Hendrik II van Schoten-Breda. Van deze Hendrik II is maar één wapenzegel bekend en dit geeft een enkele omgewende leeuw te zien.¹² In de heraldiek van Schoten-Breda is deze leeuw een alleenstaand geval. Mr. J. P. W. A. Smit heeft er dan ook niet veel vertrouwen in, meent althans dat de stijl van uitvoering niet bij de tijd van Hendrik II past.¹³

Mij dunkt, dat het bewaarde zegelexemplaar toch wel aan authenticiteit en bewijskracht wint, nu duidelijk is geworden, dat de drager, Hendrik II, een tijd lang in dienst heeft gestaan van hertog Hendrik de Leeuw, die een leeuw als persoonlijk symbool voerde en wiens leeuw het partijsymbool werd van zijn aanhangers, de Welfen. Hendrik II van Schoten kan dus heel goed de leeuw van Hendrik de Leeuw in zijn wapen hebben gevoerd.¹⁴

AANTEKENINGEN

Bovenstaand artikel is bedoeld als aanvulling op mijn boek „De Heren van Breda en Schoten” (Leiden 1965).

¹ Karl Jordan, *Die Bistumsgründungen Heinrichs des Löwen*. Leipzig 1939. Later heeft Jordan in opdracht van de *Monumenta Germaniae Historica* de oorkonden van Hendrik de Leeuw uitgegeven (1949).

Een kort en globaal overzicht van de strijd tegen de Obotrieten geeft Manfred Hamann, *Das staatliche Werden Mecklenburgs* (= *Mitteldeutsche Forschungen* 24). Köln und Graz 1962. Ss. 7-9.

Ziehier enige recente, aanbelangende studies over het Slavendrama tussen Elbe en Oder in de 12e eeuw:

Joh. Schultze, *Der Wendenkreuzzug 1147*, in: *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ost-Deutschlands*, II (1953) 95-124. Wolfgang Brüske, *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes*. (= *Mitteldeutsche Forschungen* 3.) Münster und Köln 1955. Hans-Dietrich Kahl, *Slawen und Deutsche in der brandenburgischen Geschichte des zwölften Jahrhunderts*. Die letzten Jahrzehnten des Landes Stodor, 2 Bde. Köln und Graz 1964.

² „*Helmondi Cronica Slavorum*” werd voor het eerst kritisch uitgegeven door J. M. Lappenberg in 1868 in de reeks MGH. SS. in us. schol. Deze uitgave is de definitieve en maatstaafgevende geworden. Een herdruk, verzorgd door B. Schmeidler, verscheen in 1909 in dezelfde reeks. Over Henricus de Schaten te lezen blz. 173 en 191 van deze tweede druk. Daarnaast is Lappenberg's uitgave ook opgenomen in de grote reeks der MGH. SS., XXI (1869) 11-99.

Een korte samenvatting van Helmold's mededelingen over de residentie Mecklenburg gaf G. C. F. Lisch, onder de titel: *Über die wendische Fürstentum Mecklenburg*, in: *Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde*, VI Schwerin 1841) 79-87, speciaal S. 83. Meer uitvoerig: F. Boll, *Meklenburgs deutsche Colonisation im 12. und 13. Jahr-*

- hundert, in dezelfde Jahrbücher, XIII (1848) 57 - 59, speciaal Ss. 61 - 62. In verband met Henricus de Schaten worden naast Helmold nog vier andere analistische bronnen verwerkt, die Helmold's verhaal in dezen bevestigen, door F. Wigger, Die Erweiterung des schweriner Bistumssprengels durch den Krieg in Meklenburg und Pommern, in dezelfde Jahrbücher, XXVIII (1863) 143 - 162, speciaal S. 146 noot 2.
- ³ Mecklenburgisches Urkundenbuch, I (786 - 1250). Schwerin 1863. S. 77 no. 82 (12 juli 1164, sic). Het foutieve jaartal (1164, moet zijn 1163) en enige andere feilen dezer uitgave zijn verbeterd in de nieuwe uitgave, bewerkt door Karl Jordan en opgenomen in de serie MGH. DD.: Die Urkunden Heinrichs des Löwens Herzogs von Sachsen und Bayern. Weimar 1949. S. 89 no. 60 (12 juli 1163).
- ⁴ Mecklenburgisches Urkundenbuch, I, S. 74 no. 78 (juli 1163).
- ⁵ Zie Lappenberg's aantekening bij de passage van Hermold, herhaald op blz. 173 van B. Schmeidler's heruitgave.
- ⁶ Hermann Oncken, Studien zur Geschichte des Stedinger Kreuzzuges, in: Jahrbuch für die Geschichte des Herzogtums Oldenburg, V (1896) 30 - 41.
- ⁷ Zie Jordan's uitgave (aangehaald in aantekening 3), op S. 248, in het register, onder het trefwoord Schoten.
- ⁸ De gebroeders Hendrik van Schoten en Godfried van Breda getuigen in de acte van 1160/61, waarbij de hertog van Brabant bevestigt, dat wijlen Engelbert van Schoten geheel zijn allodium Schoten aan de abdij van Villers had geschonken (E. de Moreau, Chartes du XIIe siècle de l'abbaye de Villers-en-Brabant. Louvain 1905. no. 10). Aan de twijfel, of deze acte van 1160 dan wel van 1161 is, kan nu een einde worden gemaakt. Daar Hendrik van Schoten in augustus 1160 Mecklenburg binnenrukte, moet de acte in kwestie van vóór augustus 1160 dateren.
- ⁹ P. C. Boeren, De heren van Breda en Schoten. Leiden 1965. blz. 77 - 83, 226. Ik volsta met één enkele verwijzing naar dit boek.
- ¹⁰ Eberhard Winkhaus, Ahnen zu Karl dem Grossen und Widukind. Ergänzungsband. Hagen i. W. 1953. Spalte 224.
- ¹¹ Historia monasterii Rastedensis, uitgegeven in de MGH. SS., XXV, 498 - 511, speciaal p. 506,— Voor de strijd tegen de Stedingers verwijs ik naar het altijd nog belangrijke werk van H. A. Schumacher, Die Stedinger (Bremen 1865).
- ¹² Corpus sigillorum neerlandicorum, no. 767.
- ¹³ J. P. W. Smit, De Brabantsche beelden en teekens van recht. 's Gravenhage 1957. blz. 213 noot 14.
- ¹⁴ Het schijnt, dat de leeuw van Hendrik de Leeuw oorspronkelijk de vorm van een geluipaarde leeuw (lion léopardé) had. Deze vorm wordt aangetroffen op sommige zegels met het ruitbeeld van Hendrik de Leeuw (een voorbeeld in het Mecklenburgisches Urkundenbuch, I, S. 66) en is blijven voortleven in het wapen der hertogen van Brunswijk-Lüneburg, afstammelingen van Hendrik de Leeuw. Ik merk dit daarom op, omdat een overlevering wil, dat ook de heren van Schoten aanvankelijk de „lion léopardé” zouden hebben gevoerd.